

KOROKNAI ANIKÓ

A Szent István Bazilika orgonistája

Koloss István a XX. század második felének legjelentősebb, külföldön is ismert magyar orgonista-zeneszerzője. Életpályája kicsiben a korszak magyar történelme is. A nyilas terrortól az államosításokon át az ávós kihallgatásokig és a családi tragédiáig sok mindent látott és élt át. Mindezek ellenére, vagy talán ezek révén vált hatalmas kerülővel a hídmérnöknek készülő német származású fiatalember a magyar egyházzene nagyjává.

1932. március 1-jén született Budapesten. Apai ágon felvidéki német polgárcsaládból, anyai ágon részben elzászi, részben a Csepel-szigetre betelepült sváb felmenőktől származik. Neveltetésére erősen hatott a katolikus német családi háttér. Édesapja, Kapsz Géza 1919-ben a Sopronba menekülő Selmechányai Bányászati és Kohászati Egyetem hallgatójaként került a trianoni országhatáron belülre. Tanulmányait befejezve Budapestre költözött, ahol a Weiss Manfréd Vas- és Fémgyárban dolgozott kohómérnökként nyugdíjazásáig. A családnak nem voltak anyagi gondjai, az apa átlagon felül keresett, az anyai nagyszülők pedig vendéglőt üzemeltettek az államosításig. Csepeli ötszobás villájukat a gyár biztosította.

Általános iskolai tanulmányait 1938-ban kezdte meg egy csepeli magániskolában (Az iskolának mindössze egy tanára volt, így több osztályt egybevonva folyt a tanítás. „Ennek ellenére nagyon magas színvonalú oktatásban volt részünk.”), ahol keresztény szellemű nevelést kapott. 1939-től tanult zongorázni, hamarosan kitűnt zenei memóriájával, igényességével, de zongoratanulmányait a háború kitörése miatt kénytelen volt megszakítani. Középiskolába a patinás, nagy hagyományú budapesti bencésrendi gimnáziumba járt. „Jól megalapozott, kemény, szigorú, vallásos nevelést kaptam, ami meghatározó szerepet játszott és kihatott későbbi életemre” – vallja a muzsikus. A gimnázium kétmanuális harmóniumán már tizenhat évesen játszhatott a litániákon és miséken.

A német megszállás és a front megváltoztatta a család életét. A bombatámadások elől fél évre vidéki rokonaikhoz (Szigetbecsére) menekültek, ahol a helyi templomban először játszott orgonán. Édesapja a családot végül mégis visszahozta Budapestre, ahol az Üllői út 66/c szám alatti ház pincéjében vészelték át a főváros ostromát. 1944-ben súlyos veszteség érte a fiatal Koloss Istvánt: elvesztette gyermekkori barátját, Arató Miklóst, akit a nyilasok zsidó származása miatt családjával együtt a zajló Dunába lőttek.

1945-ben csepeli szolgálati lakásukat az új hatalom birtokosai minden értékükkel együtt elvették, zongorájukat tönkretették. Gimnáziumát 1948-ban államosították (ez lett a Fazekas Mihály Gimnázium), de az iskola igazgatójával egy volt bencés diákot neveztek ki, így az oktatás színvonala és szellemisége a körülmények engedte keretek között megmaradt.

Ez az év más fontos eseményt is hozott Koloss István életében. A csepeli főplébánia-templom új orgonát kapott, ahol a fiatalembernek lehetősége nyílt a gyakorlásra és kiegészítő kántorként orgonálhatott. Itt már improvizált és először játszotta el kisebb darabjait, amelyeket azonban később megsemmisített. Visszaemlékezése szerint: „Ezeket a műveket nem tizenhat, hanem tízéves koromban kellett volna megírni, de ennyit késtem a háború miatt.”

Érettségi után a Rákosi-diktatúra mélypontján kilátástalannak látszott az egyházzenei pálya, ezért az apai hagyományokat követve a műegyetem hídmérnöki szakára felvételizett 1950-ben. Egy baráti kör tagjaként azonban államellenes összeesküvéssel vádolták meg, és 1952-ben letartóztatták. Egyik barátját, Magasházi Ádámot és annak édesapját, Magasházi Ödönt a kihallgatást követően felakasztották. Magasházi Ádámot először életfogytiglanra, majd nagykorúként halálra ítélték. Két osztálytársát, Vaszary Gábort és Jezerszky Ottót szintén kémkedéssel vádolták, zártkörű tárgyaláson őket is halálra ítélték, majd felakasztották. A vád szerint szidták a kommunistákat, tehát „szóbeli bűncselekményt” követtek el.

Koloss Istvánt végül szabadon engedték, de egyetemi tanulmányainak búcsút kellett mondania. Egy tervezőirodában vállalt munkát, így a műegyetemi évek sem veszték kárba. Közben folyamatosan komponált, és lehetősége nyílt gyakorolni a városmajori templomban, ahol barátja és egykori bencés iskolatársa, Margittay Sándor volt a karnagy. Koloss ekkor tanulta meg az orgonairodalom legjelentősebb darabjait. 1953-ban sikeres felvételi vizsgát tett a budapesti Bartók Béla Konzervatórium zeneszerzés szakára, majd átjelentkezett orgona szakra, Gergely Ferenc osztályába. Első zenei állását 1956. október 1-jével a Belvárosi Szent Anna-templom orgonistájaként nyerte el. Az adventi rorátémisékre így emlékszik vissza: „Az ember fiatal korában nem fél; akkoriban a Bertalan Lajos utcában laktam Budán, és onnan indultam a szervita templomba a hajnali rorátémisékre orgonálni. Teljes sötétség az utcán, világítás nincs, emberek nincsenek, csak az én lépteim kopognak..., csak mentem előre, előre..., a hídon halottak..., orosz tankok..., átmentem..., nem bántottak, pedig hányan eltűntek 56-ban?! Rengetegen!”

Az első koncert, amelyen művei elhangzottak volna, 1956. október 23-ára volt kitűzve a Zeneakadémia

nagytermében. A forradalmi események miatt azonban majdnem egy év késéssel, 1957. június 3-án szólaltak meg a darabok Margittay Sándor előadásában, aki később is több alkalommal mutatta be őket.

Koloss István 1958-ban felvételizett a Zeneakadémia orgona és zeneszerzés szakára, ahová legjobb pontszámai ellenére sem vették fel. „Akkoriban Pécsi Sebestyén volt az »úr« a Zeneakadémián. Pécsi a felvételi után képes volt üzenni nekem: ha Koloss is kijárt volna Újpestre magánórákat venni tőlem, a felvételi is másképp sikerült volna.” Felvételijének kudarcában az is közrejátszott, hogy a vizsgára vitt darabjai nem egyeztek a vizsgabizottság ízlésével. „... a Zeneakadémiát én ilyenképpen megúsztam ... úgy ítélem meg, hogy jobban jártam így ... három év alatt megtanultam ugyanazt az anyagot...” – emlékszik vissza. Konzervatóriumi tanulmányainak befejeztével végül zeneszerzés-tanári, valamint zongoratanári képesítést szerzett 1962-ben, harmincéves korában.

Ebben az évben sikerült először külföldre kijutnia, egy háromnapos IBUSZ utazás keretében Bécsbe. Ausztriában élő fiatalkori barátja, Klinda István (ausztriai tartózkodása alatt neki ajánlotta és adta oda *Első orgonaszonátját*) orgonista-állást ajánlott fel számára. „56-ban ott volt számomra is a lehetőség, hogy dobantsak innen, de nem fülött hozzá a fogam. A jólét soha nem vonzott, egyébként, ha mindenki külföldre menne, akkor ki maradna itthon? Én a kapott értékeket, itthon szeretném közvetíteni, ezenkívül magyar vagyok, és nekem ez a tudat ad inspirációt.”

1963-ban Párizsba ment tanulmányútra. Itt találkozott Marcel Duprével,¹ akit többször is hallott orgonálni, és vásárnaponként sem mulasztotta el improvizációit a St-Sulpice-templomban, ahol a világ legnagyobb Cavaillé-Coll² orgonája található. Koloss számára komoly élmény volt Marcel Dupré merőben más stílusa, akár darabjait, akár improvizációit illetően. Mindaz, amit Szelényi István³ óráin megtanult, az életre kelt Marcel Dupré játékában. Koloss eljátszotta neki *Első orgonaszonátját* és improvizált neki. Dupré biztatása meghatározó volt számára.

1962 és 1972 között Koloss István zongoratanárként kereste kenyerét, illetve az Országos Magyar Cecília Egyesület Egyházkarnagy-képző Tanfolyamának orgona- és zeneelmélet-tanára volt. A budapesti Szent István Bazilikának 1963-ban lett orgonistája. Azóta minden vasárnap a nagymisét és a tizenkét órás misét teszi ünnepélyesebbé orgonajátékával, improvizációival. Ő kíséri a bazilika kórusát is.

Az 1960-as években öt-hat évig nem sokat komponált. Csak kisebb műveket írt, mint például a *Metamorphosist* (1964) és az *Ecce Sacerdot* (1966), utóbbit Shvoy Lajos székesfehérvári püspök felkérésére, negyvenéves főpásztori jubileumára. Ezekben az években zeneszerzőként kíváncsian figyelte az új irányzat, az avantgárd hatását. Így vélekedik: „Az avantgárdnak sosem voltam híve. Hallgatható zenét kell írni. El-lene vagyok minden spekulatív és nem inspiratív muzsikának. A szöveg és a dallam szoros összetartozását vallom.” Maradt tehát saját egyéni stílusánál. 1968-tól ismét ontja az orgonaműveket: egymást követi a *Magyar Passió*, a *Reflexiók*, a *Magyar Karácsony*, és belefog a *Második szonáta* komponálásába is.

1972 és 1984 között az Országos Filharmóniánál szakértőként dolgozott, négy megye (Tolna, Baranya, Csongrád, Szabolcs) teljes zenei életének megszervezéséért volt felelős. Tanári pályájának sikere, hogy olasz származású növendéke, Francesco Finotti 1978-ban első díjat nyert a Budapesti Liszt Ferenc Nemzetközi Orgonaversenyen.

1982-ben Szent Ferenc születésének nyolcszázadik évfordulóján, az Assisi Ottorino Respighi Zeneakadémia védnöksége alatt megrendezett zenei fesztiválon mutatták be a *Cantica delle Creature* (A teremtmények éneke) soraira komponált oratorikus művét. Számos orgonaműve közül kiemelkedik a nyolcvanas években írt *Missa festiva Budensis* (Budavári Ünnepi Mise). Fontos megemlíteni, hogy Antalffy-Zsíross Dezső (1885–1945), Amerikába kivándorolt kiváló orgonista és zeneszerző darabjait – az Amerikában kiadott művekből, a fennmaradt

1 Marcel Dupré (1886–1971): francia orgonaművész és zeneszerző. A. Guilmant, L. Diémer és Ch.-M. Widor tanítványa volt. 1926-tól E. Gigout utódaként a párizsi Conservatoire orgonatanára, 1934-től Widor utódaként a St-Sulpice orgonistája, emelett az École Normale de Musique tanára. 1946-ban átvette a fontainebleau-i Conservatoire Americain vezetését. 1954 és 1956 között a párizsi Conservatoire igazgatója volt. A nemzetközi hírvé improvizátor Widorhoz és Vierne-hez kapcsolódva az orgonát nem annyira az egyházi szertartások kísérőjeként, mint inkább szimfonikus és koncert-hangszerként alkalmazta.

2 Cavaillé-Coll, Aristide (1811–1899): francia orgonaépítő. 1833-ban, Párizsban elnyerte a St. Denis templom orgonaépítési pályázatát. Ő építette a St-Sulpice és a Ste-Madeleine templomok híres orgonáit is. Orgonakonstrukciói tették lehetővé a XIX. század második felére jellemző francia orgonajáték szimfonikus stílusának kialakulását.

3 Szelényi István (1904–1972): zeneszerző, zenetörténész. 1922 és 1926 között a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán Kodálynál tanult zeneszerzést. 1951-től 1956-ig az Új Zenei Szemlélt szerkesztette. A Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában zeneszerzést tanított, 1956 és 1972 között a Zeneművészeti Főiskola zeneelmélet tanára volt. Zongoristaként számos kortárs kompozíció (Schönberg, Hindemith, Casella) bemutatása fűződik a nevéhez. Liszt-kutatóként főleg filológiai természetű tanulmányokat publikált, rekonstruált, és közreadott fontos, korábban ismeretlen Liszt-kompozíciókat. Könyvei: *Rendszeres modulációtan* (1927, 1960); *Liszt élete képekben* (1956); *A romantikus zene harmóniavilága* (1959); *A magyar zene története* (1959); *A népdalharmonizálás alapelvei* (1967); *Szövegkritikai tanulmány Bartók Gyermekeknek című művéről* (1960).

kéziratokból, illetve az amerikai koncertek meghívóin szereplő darabokból – Koloss István rendezte kiadás alá.

II. János Pál pápa magyarországi látogatásának alkalmából orgonára, vegyeskarra és üstdobra írott *Sacerdos et Pontifex* című műve 1991. augusztus 20-án hangzott fel először a Szent István Bazilikában a pápa által celebrált ünnepi misén. Szintén ebben az évben látott napvilágot a *Szent István Fantázia*. Szent István megkoronázásának és államalapításunk ezredik évfordulója alkalmából készült a *Missa „Gratias agimus tibi...”* szopránszólóra, vegyeskarra és orgonára írott műve. 1999-ben írta *Emlékmiséjét Mindszenty József bíboros hercegprímás tiszteletére*.

Három gyermeke közül Gyöngyvér lánya 1992. január 4-én autóbaleset áldozata lett. A temetés után négy napon belül született meg a *Missa Fiat Voluntas tua – legyen meg a Te akaratod* (mise), amely egy hónappal később kiegészült egy credóval. Készült egy Gyöngyvérről szóló zenei portré is *Elégia* címmel. 1993–94-ben megírta a harmadik szonáta első és harmadik tételét, a második tétel helyére pedig az *Elégia in memoriam Gy. került*, amelyből később cselló-orgona átírat is készült.

A Milleniumi Pályázatra komponált *Váci Te Deum* című művével, amelynek a szövegét Tóth Sándor írta, II. díjat nyert. *Sententiae Supra BACH* című kamaraműve a nagy zeneszerző halálának kétszázötvenedik évfordulójára készült. CD-felvétele *A Magyar Millenium Egyházzeneje* címmel 2000-ben jelent meg. *Magyar Orgonamuzsika a Szent István Bazilikából* címmel 2002-ben adták ki másik CD-jét. A Nagy Szent Gergely Jubileumi év alkal-

mából 2004-ben Béres György felkérésére írta a *Missa de Beata Maria Virgine* című művét. A 2005-ös gregorián évvel ezzel a művel nyitották meg és zárták le.

Koloss István a magyar egyházzene ügyét nem csak a Bazilikában szolgálja: az egyházkarnagy-képző fiatal orgonista-nemzedékét tanítja, szakértője különböző egyházzenei rendezvényeknek, orgonaversenyeknek. Dolgozik egy népénektáron is. Számos orgona átépítését felügyelte, illetve új orgonák tervezésénél, építésénél sikerült kivitelezni terveit, ötleteit (a pécsi Bazilika, a kalocsai Főszékesegyház, a budapesti Szent István Bazilika...). Eddigi életművéért 2002-ben a Magyar Köztársaság Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki.

Ma is terveket sző: „valóban igaz, hogy minél öregebb az ember, annál kevesebb az ideje. Rengeteg tervem van: többek között szeretnék írni egy nemzeti oratóriumot (amihez még nem találtam szöveget)..., találtam viszont egy félelmetes Vörösmarty-verset (*Harci dal*), amelyet 1956 emlékére szeretnék megírni. Nem az évfordulóra terveztem, de... miért is kellene mindent pontosan időre megírni?”

A mű azóta elkészült *És mégis vagyunk* címmel: „Ez egy történelmi oratórium. Nem lecke, hanem egy-egy történelmi kép (sorrendben: *Őshaza, Verecke, Szent László, Magányos kereszt a tatárjárás után, Szent Margit, Török világ és Zrínyi fohásza, Harci dal, Apor Vilmos, Mindszenty, 1956, Vass Albert Ébredj magyar* című verse) Magyarország életéből. A nagyszabású (kórusra, zenekarra és szólistákra írt) oratórium bemutatójára a közeljövőben kerül sor.

